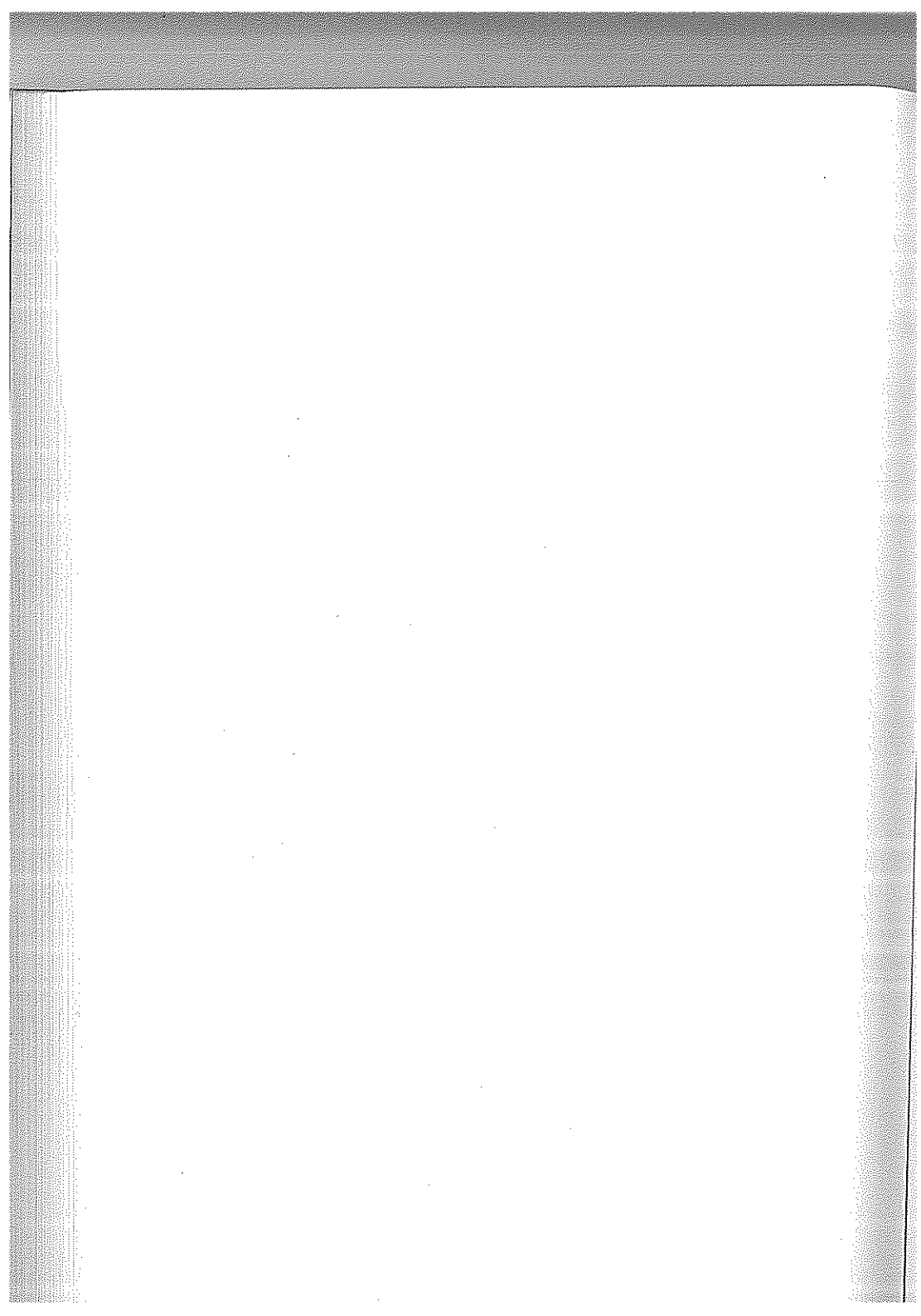

ΣΤΟ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ΕΙΧΑΝ ΦΤΙΑΞΕΙ ΚΟΥΚΛΕΣ, ΣΚΗΝΙΚΑ, ΚΙ
ΕΠΑΙΖΑΝ ΤΟΝ ΚΑΡΑΓΚΙΟΪΖΗ.

Εγώ έγραψα το έργο της τάξης μας. Κάθε τάξη στο
τέλος της χρονιάς παρουσίαζε ένα θεατρικό και τα
δύο καλύτερα τα διάλεξαν για τη μεγάλη γιορτή του
σχολείου που γινότανε στη μεγάλη αίθουσα με το θέα-
τρο. Διάλεξαν το δικό μου κι είπε πάλι η Λενούλα:
«Το Κουτοκούλι μάς προέκυψε συγγραφέας» και δεν
ζήλευε καθόλου. Ενώ με ζήλευε που είχα κάνει εγγεί-
ρηση σκωληκοειδίτιδας με πρωτότυπο τρόπο!

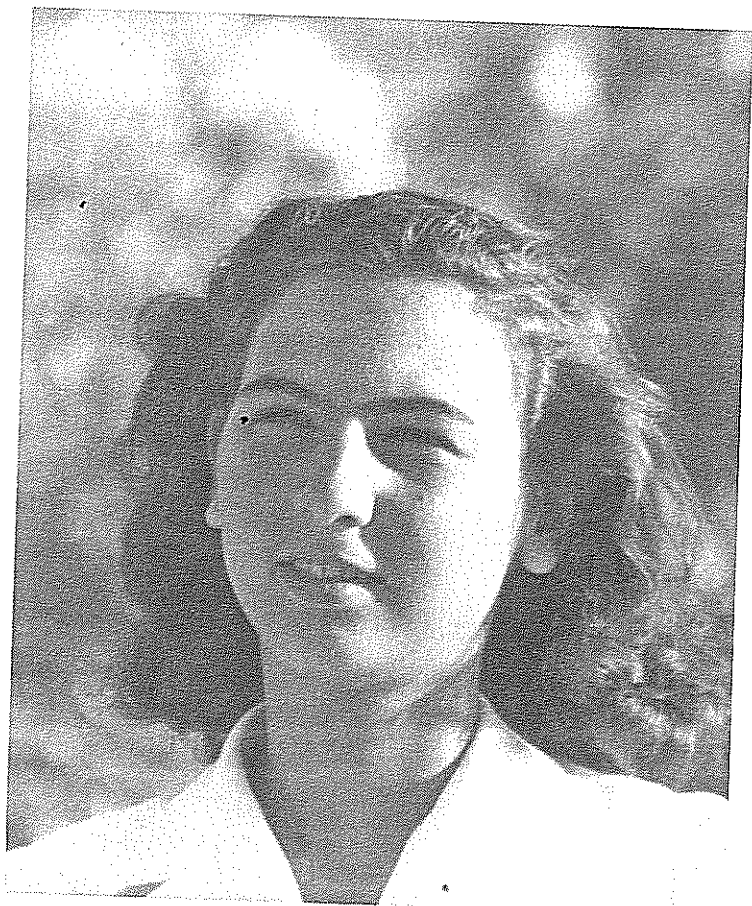
Κατάφερα κι έδωσα εξετάσεις και πέρασα την
τάξη. Πάλι όμως εκείνο το καλοκαίρι του '40 δεν
πήγαμε εξοχή. Δεν ξέρω γιατί, ο μπαμπάς όλο φοβό-
ταν πως θα γίνει πόλεμος. Άσε πια η Διδώ που το
είχε για σίγουρο και μόνο που δεν έκλαιγε γιατί οι
Γερμανοί είχαν μπει στο Παρίσι. Κι αφού η γραμμή
Μαζινό αποδείχτηκε, όπως έλεγε, πως ήτανε φτιαγ-
μένη με μεκανό...

Δεν καταλάβαινα τι εννοούσε μα δεν μ' ένοιαζε να μάθω. Εγώ ήθελα να γράψω για το κουκλοθέατρο.

Να με πάλι τα μεσημέρια στο μαρμάρινο τραπέζι της κουζίνας. Όλο μουτζουρώνω, γράφω και σκίζω. Ευτυχώς η Διδώ μου έχει δώσει μπόλικο δημοσιογραφικό χαρτί.

Η Θοδώρα κάθεται στο δωμάτιό της. Έχει την πόρτα της ανοιχτή, μα ούτε σαλεύει μην κάνει θόρυβο και μ' ενοχλήσει, ακούγεται μόνο το τσικ τσικ από το βελονάκι που πλέκει. Αν χτυπήσει η πόρτα της κουζίνας, τρέχει, τη μισανοίγει. Δεν βλέπω ποιος είναι, την ακούω μόνο να λέει ψιθυριστά: «Δεν μπορεί τώρα, εργάζεται». Πνίγω τα γέλια μου. Δεν ήξερα πως... εργαζόμουν.

Εγώ διασκέδαζα φτιάχνοντας ένα ανθρωπάκι που το είπα Κλούβιο. Δεν το ζωγράφιζα, αφού δεν μπορούσα να τραβήξω ούτε μια γραμμή. Το έφτιαχνα όμως μέσα στο κεφάλι μου και κάθε τόσο έγραφα μια λέξη στο χαρτί. Ο Κλούβιος θα ήτανε ένα ναυτάκι, μα παιδάκι ναυτάκι, που θα το είχε σκάσει από το σπίτι του για να βρει τον Οδυσσέα και να ταξιδέψει μαζί του. Ναι, θα έγραφα τις περιπέτειες του Οδυσσέα που από τριών χρονών άκουγα τον παππού να μας τις διηγείται. Θα ήτανε όμως παραλλαγμένες και δεν θα τις έλεγα Ραψωδίες αλλά Κλαψωδίες, και θα μπερδεύονταν οι θεοί του Ολύμπου με την κυρία Μίνα κι

Δεκαεφτά χρονών

άλλους καθηγητές, κι ό,τι συνέβαινε στο σχολείο και γύρω μας. Ο Κλούβιος θα έκανε όλες τις αταξίες και τις βλακειές και θα μπέρδευε τις περιπέτειες του Οδυσσέα, μα πάντα στο τέλος αυτός ο μικρός κάτι θα έκανε και θα τους γλίτωνε όλους.

Κι ανυπομονούσα ν' ανοίξει το σχολείο και να συνεδριάσει η επιτροπή κουκλοθέατρου για να μου εγκρίνει να γράψω για τον Κλούβιο. Ευτυχώς η Ελένη -Σταυρινού- είχε τελειώσει το σχολείο και δεν κινδύνευα από την αυστηρή κριτική της· σίγουρα θα έλεγε: «Καλή η σκέψη σου μα δεν ισορροπεί...» Αυτό το «δεν ισορροπεί» σίγουρα θα το έβαζα σε καμιά Κλαψωδία.

Κι ήρθε επιτέλους ο Οκτώβρης κι η επιτροπή κουκλοθέατρου θα συνεδρίαζε την τελευταία Δευτέρα του Οκτώβρη. Κι εγώ ανυπομονούσα έτσι που την Κυριακή το βράδυ αργούσε να με πάρει ο ύπνος και συλλογιόμουνα πώς θα παρουσιάσω τον Κλούβιο για να τον αγαπήσουν, γιατί χωρίς ακόμη να έχει σχηματιστεί καλά καλά ένιωθα μια αγάπη, μια στοργή γι' αυτόν και πως ήτανε το πιο δικό μου πλάσμα στον κόσμο.

Το πρωί ξύπνησα από έναν αλλόκοτο θόρυβο κι ενώ έκανα να σηκωθώ από το κρεβάτι, μπήκε μέσα στο δωμάτιο η μαμά και, περίεργο, φορούσε ακόμη τη ρόμπα της· εκείνη που κάθε πρωί ήτανε ντυμένη να

πιο καφέ μαζί με τον μπαμπά πριν φύγει για τη δουλειά. Η Λενούλα κοιμότανε του καλού καιρού, η μαμά πήγε στο κρεβάτι της και την ταρακούνησε.

— Ξύπνα, έγινε πόλεμος.

Η Λενούλα άνοιξε ένα νυσταγμένο μάτι και μουρμούρισε:

— Δεν χτύπησε το ξυπνητήρι.

— Έγινε πόλεμος, ξανάπε η μαμά, και με πήρε το μάτι της που έκανα να πιάσω την ποδιά μου που ήταν απλωμένη σε μια καρέκλα.

Μου πήρε την ποδιά από τα χέρια.

— Δεν έχει σχολείο, έγινε πόλεμος. Βάλτε ό,τι θέλετε, είπε και βγήκε με φούρια από το δωμάτιο.

Πώς δεν έχει σχολείο, και η επιτροπή κουκλοθέατρου; σκέφτηκα και παραλίγο να βάλω τα κλάματα. Ντυθήκαμε και πήγαμε στην τραπεζαρία, ο μπαμπάς έκανε βόλτες πάνω κάτω. Οι σειρήνες είχαν πάψει να ακουγότανε απέξω θόρυβος από φορτηγά, τραγούδια και σάλπιγγες.

— Πάμε να δούμε, είπε η Λενούλα, ο μπαμπάς όμως τη σταμάτησε.

— Δεν έχει να πάτε πουθενά. Δεν ξέρουμε τι γίνεται.

Ευτυχώς εκείνη τη στιγμή ακούσαμε φασαρία. Ήταν ο θεός μας ο Θόδωρος, ο αδελφός του μπαμπά, που έμενε απέναντι και μαζί του ήτανε και τα τρία μας ξαδέλφια.

– Ελάτε, είπε ο θεός μας, πάμε στην πλατεία να δούμε τον κόσμο που φεύγει για τον πόλεμο.

– Μην τις αφήσεις από δίπλα σου, είπε ο μπαμπάς.

– Καααλά, είπε ο θεός μας που δεν έμοιαζε του μπαμπά κι άφηνε τα παιδιά του να πηγαίνουνε όπου θέλουνε και να κάνουνε ό,τι τους αρέσει.

– Θεΐε Θόδωρε, εσύ κι ο μπαμπάς δεν θα πάτε στον πόλεμο; τον ρώτησα ενώ κατεβαίναμε τις σκάλες.

– Όχι, μωρό μου, ο μπαμπάς σου κι εγώ είμαστε μεγάλοι για πόλεμο.

– Κρίμα, είπε η Λενούλα μέσα από τα δόντια της, εγώ όμως την άκουσα.

Φτάσαμε στην πλατεία Αγάμων. Στην Πατησίων γινότανε χαμός. Περνούσαν φορτηγά γεμάτα στρατιώτες. Τραγουδούσαν κι ο κόσμος τους πετούσε λουλούδια.

Στα τραμ και τα λεωφορεία ο κόσμος ξεχείλιζε και κρεμότανε σαν τσαμπιά από τις πόρτες. Μπερδευτήκαμε με το πλήθος.

– Αν χαθούμε, φώναξε ο θεός Θόδωρος, σε μισή ώρα ραντεβού στο σπίτι μας.

Ο κόσμος με είχε σπρώξει κι είχα ξεμακρύνει λίγο. Μια γριούλα δίπλα μου σταυροκοπιόταν και φώναζε στους στρατιώτες:

– Στο καλό, στο καλό.

Κούνησα κι εγώ το χέρι μου. Και πού το ήξερε η μαμά πως δεν είχε σχολείο; Κι αν τα άλλα παιδιά πήγαιναν και συνεδρίαζε η επιτροπή κουκλοθέατρου;

Άρχισα να τρέχω· χωρίς να το καταλάβω, μπλεκόμευνα μέσα στον κόσμο, ξέφευγα. Θαρρείς κι ήτανε πανηγύρι. Κάποιοι χόρευαν καλαματιανό πάνω στο πεζοδρόμιο. «Το Κούλι έτσι όπως έγινε περνάει μέσα από τις σταγόνες της βροχής» έλεγε η θεία Λενίτσα που μετά την εγχείρηση με περιέθαλψε στο Ψυχικό να αναρρώσω. Και τώρα περνούσα ανάμεσα από τον κόσμο κι έτρεχα, έτρεχα. Έφτασα στο σχολείο, στο μπαλκόνι ήτανε η κυρία Μίνα. Το μάτι της -περισκόπιο- μ' έπιασε.

- Τί γυρεύεις εδώ; φώναξε. Γρήγορα σπίτι.

Δεν ξέρω πότε βρέθηκα στο σπίτι του θείου Θόδωρου. Στάθηκα στις σκάλες να σκουπίσω τα δάκρυά μου που δεν σταματούσαν να τρέχουν. Ήθελα να σφίξω τον Κλούβιο στην αγκαλιά μου μα δεν είχα τίποτα, τίποτα. Η Λενούλα με πρόλαβε πριν μπω μέσα.

- Πού χάθηκες, πάμε. Ο μπαμπάς τρεις φορές φώναξε από το παράθυρο αν γυρίσαμε.

Ανεβαίνοντας τις σκάλες είδαμε τη Θοδώρα που κατέβαινε σέρνοντας μια μεγάλη ξύλινη βαλίτσα.

- Παραλίγο να μην σας αποχαιρετήσω, λέει και μας αγκαλιάζει και μας μουσकेύει στα δάκρυα. Ήρθε ο ξάδελφός μου να με πάρει να προλάβουμε ένα

καΐκι που φεύγει για Σάμο... Θα ξανάρθω μετά τον πόλεμο.

Μπήκαμε σπίτι. Ο μπαμπάς ούτε μας πρόσεξε, ήτανε κολλημένος στο ραδιόφωνο. Τη μαμά τη βρήκαμε στο δωμάτιο της Θοδώρας να γαζώνει ένα σκούρο ύφασμα.

– Καλά που το είχα, έκανε μόλις μας είδε χωρίς να σηκώσει το κεφάλι της, πρέπει να βάλουμε διπλές κουρτίνες να μην περνάει καθόλου το φως. Το είπαν στο ραδιόφωνο. Κοίταξα το κρεβάτι της Θοδώρας. Οι κουβέρτες ήτανε διπλωμένες σε μια γωνιά και φαινότανε το στρώμα. Η Λενούλα είπε πως πάει στο δωμάτιό μας να βρει να διαβάσει ποιήματα για τον πόλεμο. Εγώ στάθηκα στην κουζίνα και κοίταξα το μαρμάρινο τραπέζι. Πώς να ξανακαθίσω εκεί να γράψω χωρίς τη Θοδώρα συντροφιά και το τσικ τσικ που έκανε το βελονάκι της, και κανείς πια στη ζωή μου δεν θα νοιάζεται μην μ' ενοχλήσουν όταν γράφω, κανείς δεν θα πει «Δεν μπορεί τώρα, εργάζεται». Δεν θα... εργαζόμουνα ποτέ πια. Ούτε γράμματα στον Πυθαγόρα, ούτε χρονογραφήματα στην εφημερίδα του τοίχου. Πάει, το σχολείο έκλεισε κι η επιτροπή κουκλοθέατρου δεν θα συνεδριάσει ποτέ για ν' αποφασίσει αν θα γράψω τον Κλούβιο. Έγινε πόλεμος, τέλειωσαν όλα, κι η μαμά γαζώνει, γαζώνει.

Χτυπάει το κουδούνι. Κανείς δεν ανοίγει, άνοιγε πάντα η Θοδώρα.

- Κανείς δεν θ' ανοίξει σ' αυτό το σπίτι; έρχεται θυμωμένη η φωνή του μπαμπά.

Ακούω τη Λενούλα που πάει ν' ανοίξει κι ύστερα τη φωνή της:

- Θείε Νίκο; Πώς έφτασες ως εδώ!

Ήτανε ο άντρας μιας ξαδέλφης της μαμάς. Μένανε μακριά. Σχεδόν τέρμα Πατησίων.

Ο μπαμπάς τον άκουσε και βγήκε στο χολ. ήρθε και η μαμά. Πήγανε στην τραπεζαρία κι εμείς ξοπίσω.

- Κατέβηκα με τα πόδια και στον γυρισμό πέρασα από σας. Κάπου να ξεσπάσω, είπε και σωριάστηκε σε μια πολυθρόνα ξεσπώντας σε κλάματα.

- Έπαθε τίποτα η ξαδέλφη μου; ανησύχησε η μαμά.

Εκείνος έγνειφε όχι με το κεφάλι. μα τα δάκρυα κυλούσαν στα μάγουλά του.

- Πήγα να παρουσιαστώ για να φύγω στο μέτωπο. Δεν με δέχονται, είμαι, λέει, κομμουνιστής.

Και δώστου κλάμα ο θεός Νίκος.

- Τι λες, βρε Νίκο, είσαι πιο μεγάλος κι από μένα, τι να κάνεις στον πόλεμο; τον παρηγορεί ο μπαμπάς.

- Εγώ ξέρω, Ζήνων, πώς πολεμάνε. Δεν με θέλουνε.

Ο θεός Νίκος ήτανε συνταγματάρχης, τον είχανε όμως διώξει από τον στρατό γιατί πήρε μέρος στο κίνημα του Βενιζέλου.

- Να τους λες πως θέλω να πολεμήσω, να πεθάνω για την πατρίδα και να με διώχνουνε;

Και δώστου κλάμα ο θεός Νίκος γιατί δεν θα πάει στον πόλεμο. Έμοιαζε με γιορτή ο πόλεμος. Όλοι θέλανε να πάνε να πολεμήσουν με τραγούδια και χορούς. Η Λενούλα κι εγώ άλλα ξέραμε για τους πολέμους, είχαμε διαβάσει και ξαναδιαβάσει Τον καιρό του Βουλγαροκτόνου της Δέλτα κι εκεί γινότανε αληθινός πόλεμος, όλο σκοτωμοί και αποχαιρετισμοί.

Κι οι μέρες περνούσαν κι ο στρατός μας όλο νικούσε. Πήραμε το Αργυρόκαστρο, πήραμε το Τεπελένι. «Ακόμα και στη Ρώμη θε να στήσουμε σημαία ελληνική» ακούγεται όλη μέρα η φωνή της Βέμπο στο ραδιόφωνο. Ο μπαμπάς πήγε στη δουλειά του στην τράπεζα. Μόνο τα σχολεία δεν ανοίγουν, κι εμείς βαριόμαστε, και το χειρότερο, μας δώσανε να πλέκουμε κάλτσες για τον στρατό.

Στο διπλανό μας διαμέρισμα μένει ένα ζευγάρι. Ήρθαν πέρυσι. Μόλις, λέει, παντρεύτηκαν. Η κυρία είναι πιο μεγάλη από τη μαμά μας και ασχημούλα, άσε πια που ντύνεται χωρίς κανένα γούστο. Κρίμα που έχει τόσο όμορφο όνομα, Μιράντα! Δεν της πάει καθόλου, είναι όμως πολύ καλή. Ο άντρας της σαν τον μπαμπά μας ίσως στην ηλικία. Έχει ένα πλατύ γελαστό πρόσωπο. Δεν έχουν παιδιά αφού παντρεύτηκαν πέρσι κι είναι τόσο μεγάλοι. Έχουν μια γκρίζα γατού-

λα που τη λένε Λαΐδη. Ο κύριος Τριανταφύλλου —έτσι λέγονται— λέει πως την έβγαλαν Λαΐδη γιατί είναι πολύ αριστοκράτισσα, δεν τρώει ό,τι κι ό,τι και πλησιάζει μόνο όποιοι της κάνει κέφι. Εμένα πάντως μου κάνει χαρές και τρίβεται στα πόδια μου. Τη Λενούλα ούτε να τη δει.

— Λες να είμαι γαλαζοαίματη και να μην το ξέρω; λέω στην αδελφή μου που δεν καταδέχεται ούτε να μου απαντήσει.

Η κυρία, λοιπόν, Τριανταφύλλου μας έφερε βελόνες και μαλλί για να πλέξουμε κάλτσες για τους στρατιώτες. Όλοι πλέκουνε για τους στρατιώτες, ακόμα και μέσα στο τραμ βλέπεις γυναίκες να πλέκουν. Μας μαθαίνει πώς να πλέξουμε. Από πέντε φιλές βελόνες στην καθεμιά, που πρέπει να θυμάσαι πότε θα χρησιμοποιείς τη μια πότε την άλλη. Τρυπάω τα δάχτυλά μου και μπερδεύω τις βελόνες. Πιο βαρετό πράγμα δεν υπάρχει. Δεν θα ξαναπλέξω στη ζωή μου. Ο μπαμπάς, λέει, ώσπου να τελειώσω τη μία κάλτσα θα έχει τελειώσει ο πόλεμος. Η Λενούλα, πάλι, κάτι καταφέρνει, μα θα πρέπει να πάει η κάλτσα της σε κανέναν στραβοκάνη στρατιώτη γιατί της βγαίνει τελείως στραβή. Πόσο καλύτερα θα ήτανε να έγγραφα γράμματα για τη Θοδώρα και τις φίλες της αντί να πλέκω. Μα τώρα είναι πόλεμος κι όλες οι κοπέλες που δούλευαν στην πολυκατοικία μας φύγανε για τα χωριά τους.

Ακόμα και το Μαράκι που η κυρία Τριανταφύλλου της πρότεινε να μείνει και να την υιοθετήσει. Κι εκείνη, «όχι όχι», και να κλαίει. «Θα πάω στη μάννα μου, τ' αδέλφια μου πήγανε στον πόλεμο και κείνη με κράζει».

Ούτε χρονογράφημα να γράψω στην εφημερίδα του τοίχου. Δεν έχει σχολείο. Είναι πόλεμος. Κι ο Κλούβιος πού να ξεμυτίσει. Κι εγώ να πλέκω με πέντε βελόνες!

Ήρθε ο μεγάλος μας ξάδελφος ο Δημήτρης από απέναντι κι έσκασε στα γέλια που μας είδε να πλέκουμε σφίγγοντας τα χείλια. Έχει, λέει, κάτι πιο διασκεδαστικό να μας προτείνει αν θέλουμε να εμψυχώσουμε τον στρατό, σίγουρα καλύτερο από ένα ζευγάρι στραβοπλεγμένες κάλτσες. Παρατήσαμε αμέσως το πλεχτό μας.

– Πες μας, πες μας.

– Θέλετε, λέει, να γίνετε κουμπαρούλες;

– Δηλαδή; ρωτάει η Λενούλα.

Έχω φίλους στο Μέτωπο, θα σας δώσω τα ονόματά τους κι εσείς θα τους γράφετε δελτάρια να τους ψυχαγωγείτε. Και θα λέγεστε κουμπαρούλες κι αυτοί θα 'ναι οι κουμπάροι σας.

Αχ, να ξαναγράψω γράμματα ώσπου να τελειώσει ο πόλεμος, φτάνει να μην πλέκω.

– Εσύ Λενούλα, λέει ο ξάδελφός μας, που είσαι ορ-

θογράφος θα γράφεις στον φίλο μου τον Κώστα Δεσποτόπουλο, γιατί αυτός άμα δει ανορθογραφίες μπορεί να πάθει εγκεφαλικό.

— Κι εσύ, μου λέει, θα γράφεις στον Γιώργο Καββαδία που σηκώνει χιούμορ και δεν τον νοιάζουν τα ορθογραφικά λάθη.

Και γίναμε κουμπαρούλες και δεν μάθαμε ποτέ να πλέκουμε, και κράτησε η φιλία μας με τον Καββαδία ώσπου πέθανε πριν από λίγα χρόνια. Κι η Λενούλα ακόμα ως σήμερα τηλεφωνιέται με τον καθηγητή Κώστα Δεσποτόπουλο κάθε Κωνσταντίνου και Ελένης για να ευχηθούν χρόνια πολλά ο ένας στον άλλο. Κι ο Δεσποτόπουλος να κοντεύει τα εκατό.

Κι αυτή η Ζωρζ πού χάθηκε. Από τη μέρα που κηρύχτηκε ο πόλεμος ούτε πέρασε να με δει. Αυτή που οι δικοί της την αφήνουν να κυκλοφορεί όπου θέλει. Αναρωτιέμαι μήπως πήγε στον πόλεμο. Την έχω ικανή. Να όμως που ένα πρωί έκανε στα ξαφνικά την εμφάνισή της. Τη μάλωσα γιατί με είχε εγκαταλείψει τόσες μέρες.

— Έπγεπε να λείψω, είπε με μυστηριώδες ύφος. Πήγα στο Λαύριο.

Ήξερα πως στο Λαύριο ζούσε η μεγάλη της αδελφή. Είχε γυρίσει από τη Σενεγάλη και δούλευε σε μια γαλλική εταιρεία.

– Τι πήγες να κάνεις στο Λαύριο και πώς έφτασες ως εκεί; απόρησα, γιατί ήξερα πως υπήρχε δυσκολία στις συγκοινωνίες.

– Βρήκα κάποιον που πήγαινε με κάγο και θα γύριζε πίσω. Κάναμε δυο μέγες να πάμε και να 'ρθουμε. Έπρεπε όμως οπωσδήποτε να πάω.

– Γιατί, έπαθε κάτι η αδελφή σου; ρώτησα.

– Όχι, η αδελφή μου είναι μια χαρά, είπε, κι ύστερα συνέχισε με ύφος σαν να απήγγελλε τραγωδία του Σοφοκλή: Πήγα να θάψω τη στολή μου.

– Ποια στολή σου;

– Τη φασιστική, τη στολή της νεολαίας, συνέχισε με το ίδιο ύφος. Τώρα πολεμάμε τους φασίστες.

– Και ήταν ανάγκη να πας στο Λαύριο και μάλιστα με κάρο;

– Ναι, γιατί εκεί που την έθαψα κανείς δεν μπορεί να τη βρει. Έθαψα και όλα τα αστέγια μαζί. Αλήθεια, εσείς τι κάνατε τις δικές σας;

– Η μαμά τις έσκισε να τις κάνει σφουγγαρόπανα, αλλά την άκουσα να λέει πως το ύφασμα ήτανε τόσο σκληρό που δεν ρουφούσε τα νερά. Όσο για τ' αστέρια της Λενούλας, νομίζω κάπου τα έκρυψε γιατί λέει όταν μεγαλώσει θα της τα δώσει για να θυμηθεί πώς ήτανε ο φασισμός.

– Εγώ όμως κάτι πγέπει να κάνω, λέει η Ζωρζ και τα μάτια της βγάζουν σπίθες.

– Σαν τι να κάνεις; ρωτάω φοβισμένα γιατί με τρόμαξε το ύφος της.

– Δεν ξέγω, μα η Θέκλα και η Αλεξία έκαναν σπουδαία πράγματα στον πόλεμο.

– Κι η Μπουμπουλίνα ακόμα πιο σπουδαία, της λέω.

– Γι' αυτό τις ξέγουν μέχρι σήμερα.

– Ε, λοιπόν, ξεσπάω εγώ, κάνε κάτι πιο σπουδαίο και σου υπόσχομαι να σε κάνω μυθιστόρημα, ή το πολύ πολύ κουκλοθέατρο.

– Αχ, βρε Κούλι, με το χιούμορ σου. Εγώ σου λέω τον πόνο, της ψυχής μου κι εσύ...

Την αγκάλιασα.

– Κάνε ό,τι νομίζεις, μόνο μην χαθείς πάλι.

Μου υποσχέθηκε πως ό,τι σκεφτεί να κάνει θα το πει μόνο σε μένα που είμαι... τάφος στα μυστικά. Γιατί αν το μάθαινε η Λενούλα, σίγουρα θα το διαλάλούσε σ' όλο το καινούργιο μας σχολείο –άμα άνοιγε– και στο μισό παλιό.

Τα σχολεία όμως δεν λέγανε ν' ανοίξουν. Ο θεός Πλάτων μας είπε πως η κυρία Μίνα περίμενε να δει πώς θα εξελιχθούν τα πράγματα. Και τα... πράγματα εξελίσσονταν. Ο χειμώνας προχωρούσε. Τα τραγούδια λιγόστευαν. Τα δελτάρια από τις κουμπαρούλες γύριζαν πίσω κι έλεγαν «Μονάς μετήχθη».

Η Διδώ κι ο θεός Πλάτων δεν ερχόντανε πια τόσο συχνά γιατί η θείτσα μας ξημεροβραδιαζότανε στην

εφημερίδα. Μόνο ένα βράδυ ήρθε αργά με τον θείο μαζί. Η μαμά κι ο μπαμπάς ετοιμάζονταν για ύπνο. Ακούσαμε τη μαμά που άνοιγε και τη φωνή της Διδώς στο χολ και πεταχτήκαμε κι εμείς από τα κρεβάτια μας.

– Δεν βάσταξα να μην έρθω να σας το πω, λέει, και τα μάτια της είναι χαρούμενα.

Τι χαρούμενο άραγε μπορούσε να μας πει που όλες αυτές τις μέρες μόνο λυπητερά ακούγαμε.

– Ήρθε είδηση στην εφημερίδα. Πέθανε ο Μεταξάς.

– Παρόλο που του χρωστάμε το «όχι», δεν μπορώ να πω πως δεν χάρηκα, λέει ο μπαμπάς.

– Ποιο «όχι». Το «όχι» το είπε ο λαός, θυμώνει η Διδώ.

– Καλά, της απαντάει ο μπαμπάς, δεν είναι ώρα να το συζητήσουμε. Πάντως γλιτώσαμε απ' αυτόν κι ελπίζω πως δεν θα ξανάχουμε δικτατορία.

– Όχι να ελπίζεις, να είσαι σίγουρος. Δικτατορία τέλος. Μόνο να δούμε πώς θα ξεμπερδέψουμε με τους Γερμανούς.

– Ξέρεις τίποτα; ρωτάει ο μπαμπάς.

– Άσε τους ανθρώπους να κοιμηθούνε ήσυχα, λέει ο θείος Πλάτων και μου χαϊδεύει το κεφάλι.

– Άντε πάμε λοιπόν, κάνει η Διδώ, όσο για ήσυχο ύπνο, θα τον ξεχάσουμε για καιρό.

Φύγανε, πήγαμε όλοι στα κρεβάτια μας.

– Λες να γίνει συναγερμός απόψε; λέω στη Λε-
νούλα.

– Μακάρι, μου απαντά.

Όταν σήμαινε συναγερμός, χαιρόμασταν! Στη δικιά
μας πολυκατοικία δεν είχε χώρο για καταφύγιο. Στην
απέναντι όμως που έμεναν τα ξαδέλφια μας είχαν
μετατρέψει μια μεγάλη αποθήκη στο υπόγειο σε κα-
ταφύγιο. Δηλαδή είχαν βάλει σακιά με άμμο γύρω γύ-
ρω κι αυτό ήταν. Η μαμά κι ο μπαμπάς δεν το κου-
νούσαν από το κρεβάτι τους, υποχρέωναν όμως εμάς
να πάμε. Τρέχαμε με πολλή χαρά. Φορούσαμε πάνω
από τις πιτζάμες κάτι κόκκινες ρόμπες από μαλακιά
ζεστή φανέλα που μας είχαν ράψει λίγο πριν κηρυχτεί
ο πόλεμος. Εκτός από τα ξαδέλφια μας, το καταφύγιο
γέμιζε παιδιά. Σχεδόν κανένας μεγάλος δεν ερχότανε,
μόνο δυο γιαγιάδες τυλιγμένες σε κουβέρτες που σχε-
δόν μισοκοιμόντανε.

Κάποιος μπαμπάς είχε κρεμάσει ψηλά δυο λάμπες
πετρελαίου κι έφυγε αμέσως λέγοντάς μας να προσέ-
χουμε μην καπνίσουν. Ήτανε μισοσκότεινα, μα τι μας
ένοιαζε; Παίζαμε ένα σωρό παιχνίδια. Λέγαμε αινίγ-
ματα. Πού αλλού θα μπορούσε να συναντήσει η Λε-
νούλα τον Ιωακείμ, ένα παιδί από μια διπλανή πολυ-
κατοικία –όμορφο βέβαια, πολύ όμορφο μάλιστα–
που όλο περνούσε κάτω από τα παράθυρά μας και
της σφύριζε; Μα πού να τολμήσει εκείνη να κατέβει

στον δρόμο! Και τώρα μπορούσαν να κάθονται δίπλα δίπλα, να κρατιούνται από το χέρι και να του λέει εκείνη ποιήματα. Κι αν κρατούσε πολύ ο συναγερμός, κινδύνευε να του πει όλη την Ανθολογία του Αποστολίδη που την ήξερε απέξω.

Μα να που εκείνο το βράδυ ακούσαμε βόμβες να πέφτουν κάπου μακριά. Κανένα παιδί δεν τρόμαξε κι οι γιαγιάδες ούτε που ξύπνησαν. Όταν έληξε ο συναγερμός και γυρίσαμε σπίτι, η μαμά κι ο μπαμπάς μάς περίμεναν ξύπνιοι. Ο μπαμπάς είχε ανοίξει το ραδιόφωνο.

— Βομβάρδισαν τον Πειραιά. Φαίνεται είχε θύματα.

Μας κόπηκε το κέφι και για το καταφύγιο· δεν είχε γούστο πια αφού αλλού σκοτώνονταν. Εξάλλου ο μπαμπάς είπε να μην πηγαίνουμε ούτε μεις γιατί αυτό δεν είναι ασφαλές· με δυο δοκάρια να στηρίζουν το ταβάνι και λίγα σακιά άμμο.

Το σπίτι είναι κρύο, το καλοριφέρ δεν το ανάβουν πια. Η μαμά ξετρώπωσε από την αποθήκη ένα μεγάλο μπρούντζινο μαγκάλι. Της το είχαν στείλει, λέει, στη Σάμο μαζί με το πιάνο από τη Σμύρνη. Το μαγκάλι το συμπαθήσαμε αμέσως. Ευτυχώς το πιάνο στέκει τώρα βουβό. Αυτό έλειπε να 'ρχεται η Γκρατσιέλα από το Φάληρο να μας κάνει μάθημα.

Δεν ήξερα πως μια μέρα θα του χρωστούσα τη ζωή μου.

Η μαμά ανάβει το μαγκάλι με μια μαύρη σκόνη που τη λένε πυρήνα. Μυρίζει ωραία, είναι από κουκούτσια ελιάς. Το κακό είναι πως για να ζεσταθούμε πρέπει να καθόμαστε όλοι γύρω γύρω. Στο δωμάτιό μας έχει παγωνιά.

— Πάρτε τα βιβλία σας κι ελάτε να διαβάσετε κοντά στο μαγκάλι, λέει ο μπαμπάς.

Το χειρότερό μας. Να πάρουμε να διαβάσουμε! Εγώ είχα πάρει από τη βιβλιοθήκη του την Άννα Καρένινα, αραιώσα λίγο τα βιβλία στο ράφι και δεν φαινότανε αν έλειπε κάποιος. Όταν όμως τον ρώτησα αν μπορώ να το διαβάσω, μου απάντησε: «Τέλειωσε το σχολείο πρώτα και βλέπουμε». Είχα βρει όμως τι θα 'κανα. Πήρα την ντύση με την μπλε κόλα από το βιβλίο της Ιστορίας και της ήρθε μια χαρά της Άννας Καρένινας. Η Λενούλα όμως πήγαινε να σκάσει. Της είχε δανείσει ο Ιωακείμ ένα βιβλίο και της είπε να προσέχει να μην το δει ο μπαμπάς. Ο μπαμπάς μας ήτανε γνωστός για την αυστηρότητά του σ' όλη τη γειτονιά. Τον συγγραφέα του βιβλίου ούτε που τον είχαμε ξανακούσει. Λεγότανε Καραγάτσης, κι ο τίτλος του είχε ένα ξενικό όνομα, Γιούγκερμαν. Η Λενούλα βιαζότανε να το διαβάσει για να βρει αφορμή να κάνει τη σπουδαία στον Ιωακείμ. Το βιβλίο όμως ήτανε

μεγάλο και χοντρό· με τίποτα δεν χωρούσε σε ντύση σχολικού βιβλίου. Βρήκε όμως τη λύση. Ζήτησε απ' τη μαμά να της τη φτιάξει από μια παλιά φούστα, που είχε μερικά μέρη γερά, γιατί θέλει να την κεντήσει. Η μαμά παραξενεύτηκε γιατί καμιά μας δεν είχε επίδοση στο κέντημα, δεν την ένοιαζε όμως αν θα κεντούσε η Λενούλα ή όχι. Έφτιαξε λοιπόν την ντύση στο μέγεθος που της είπε η αδελφή μου. Γρήγορα, τέλεια, όπως όλα τέλεια τα έκανε η μαμά μας. Η αδελφή μου την πήρε, έγραψε απάνω στο πράσινο ύφασμα με μαύρη νερομπογιά Ιούλιος Βερν κι ύστερα κέντησε με μεγάλες κόκκινες σταυροβελονιές: Η μυστηριώδης νήσος. Μια χαρά κάθισε μέσα στην ντύση ο Γιούγκερμαν. Κι έτσι διαβάζαμε με την άνεσή μας τα βιβλία μας. Το μόνο κακό ήτανε όταν θέλαμε να κλάψουμε γιατί συγκινιόμασταν. Συγκρατούσαμε τα δάκρυά μας και ρουφούσαμε τις μύτες μας και τότε ο μπαμπάς σήκωνε τα μάτια από το δικό του βιβλίο και μας κοίταζε.

– Πού συναχωθήκατε πάλι;

– Δεν συναχώθηκαν, κάθονται κοντά στο μαγκάλι, έλεγε η μαμά.

Εμείς σηκωνόμασταν να πάμε πιο πέρα.

Ένα από τα κακά του πολέμου είναι να διαβάζεις με άλλους δίπλα σου. Δεν το φχαριστιέσαι. Δεν ξέραμε όμως πόσα άλλα κακά θα έφερνε ο πόλεμος.

Δεν ξέραμε πως μια ηλιόλουστη μέρα, στις 6 του Απριλίου, οι Γερμανοί θα μας κήρυσσαν τον πόλεμο. Δεν ξέραμε πως θα τρέχανε λες και φορούσανε πατί-νια να καταλάβουν πόλεις και χωριά. «Ακόμα και στη Ρώμη θε να στήσουμε σημαία ελληνική». Τώρα τη σημαία τη στήσανε οι Γερμανοί στην Αθήνα, στην Ακρόπολη, στις 27 Απριλίου.

Μια άλλη ηλιόλουστη μέρα, στις 27 Απριλίου στην Τασκένδη, στο μακρινό Ουζμπεκιστάν, γέννησα την κόρη μου, το 1955. Δεν είχα ακόμη συνέλθει κι άκουσα μια νοσοκόμα να ρωτάει μια άλλη: «Πόσες του μήνα έχουμε σήμερα;» Η άλλη απαντάει: «27 Απριλίου» κι η νοσοκόμα το σημειώνει σ' ένα μεγάλο τεφτέρι που κρατούσε. 27 Απριλίου! Βουίζουν τ' αυτιά μου. Ήμουν ένα αδύνατο κορίτσι, δεκατέσσερα χρόνια πριν, όταν μπήκαν οι Γερμανοί στην Αθήνα. Το μωρό θα το βγάλουμε Ειρήνη, να μην δει ποτέ της πόλεμο. Μα τι λέω πόλεμο. Μόνο πόλεμο; Και εμφύλιο, χειρότερος κι από πόλεμο. Κι ο μπαμπάς της πρόλαβε και τους δύο. Πολέμησε το '40 κι έπειτα πήρε πάλι το τουφέκι στον Εμφύλιο. Κι όταν γίνει δεκατεσσάρων χρονών –ποιος ξέρει πού θα βρισκόμαστε– τότε θα της πω πως εγώ στα δεκατέσσερα κόντεψα να πεθάνω, όχι γιατί έκανα καμιά ηρωική πράξη, αλλά γιατί ήταν Κατοχή και πείνα. Μόλις θήλασα το μωρό, την Ειρήνη – έχει ένα μικρό μουτράκι και μεγάλα ζωηρά μάτια. Το πήραν οι νοσοκόμες. Θα το φέρουν ξανά στον επόμενο θηλασμό. Τώρα φέρνουν τον δίσκο με το φα-

γητό. Δεν πεινάω, πρέπει όμως, λένε, να φάω. Κοιτάζω το πιάτο. Είναι πλιγούρι ανακατεμένο μ' ένα κόκκινο κρέας. Μοιάζει σαν κορν μπιφ. Κορν μπιφ! Να τη πάλι η Κατοχή μπροστά μου... κι ο Κώστας Αξελός.

– ΕΛΑ ΝΑ ΠΑΜΕ ΣΤΗΝ ΑΝΝΟΥΛΑ, μου φωνάζει κάτω από το παράθυρό μου.

Η Αννούλα είναι η ξαδέλφη του, κόρη του Μιχαήλ Αξελού του ζωγράφου και στενή μου φίλη από το παλιό σχολείο. Ήτανε το μόνο σπίτι που μ' άφηνε ο μπαμπάς να πάω μόνη μου, δυο δρόμους πιο κάτω από το δικό μας, στην οδό Λεμεσού. Μια μονοκατοικία καινούργια με κήπο. Δίπλα μια όμοιά της που μένουν οι Κουκουλέδες. Ο Γιάννης ερχότανε συχνά και παίζαμε, ο Γιώργος μας έπεφτε μικρός και δεν τον θέλαμε.

Ο μπαμπάς είχε γυρίσει από την τράπεζα κι έπαιρνε τον μεσημεριανό του ύπνο. Είπα στη μαμά πως πάω στην Αννούλα. Δεν πρόλαβε να μου πει «Να 'ρθεις πριν σκοτεινιάσει, μην φωνάζει ο μπαμπάς» και κατρακύλησα τις σκάλες.

Ο Κώστας με περίμενε στην πόρτα. Μας περνούσε μόνο έναν χρόνο, εμείς όμως τον λογαριάζαμε για πολύ πιο μεγάλο. Ήτανε βέβαια ψηλός αλλά δεν ήτανε